

Dashti, Zabihullah. (2021). “ ABD’nin Afganistan’dan Çekilmesi ile Taliban’ın Yeniden İktidara Gelmesi ”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (2), 195-212.

Arařtırma Makalesi

ABD’NİN AFGANİSTAN’DAN ÇEKİLMESİ İLE TALİBAN’IN YENİDEN İKTİDARA GELMESİ *

Taliban Surged Back to Power as The US Withdrawal from Afghanistan

Zabihullah DASHTI **

Öz

İmparatorluklar mezarlığıyla anılan, ticaret antik İpek Yolu’nun kavşak noktasında ve aynı zamanda Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu arasında köprü niteliği taşıyan Afganistan, 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da huzur ve istikrarı yakalayamamıştır. 11 Eylül olaylarının ardından Afganistan’a askeri müdahalede bulunan ABD ve müttefikleri son yirmi yılda Afganistan’da başarılı olamamıştır. Trump yönetimi, ABD’ye 1 trilyon dolar maliyeti olan ve 2400’den fazla askerinin ölümü ile sonuçlanan tarihindeki en uzun savaşına son vermeye karar vermiştir. ABD ve NATO 20 yıl Taliban’a karşı savaşta başarısızlığını perdelemek için 29 Şubat 2020’de Taliban ile barış anlaşmasını imzalamıştır. Taliban’la anlaşma yapan Trump yönetimi, 1 Mayıs tarihinden itibaren ABD askerlerinin Afganistan’dan çekilmeye başlayacağını açıklasa da yeni ABD Başkanı Joe Biden, ABD’nin 1 Mayıs’tan itibaren başlatılacak Afganistan’dan geri çekilme işinin Ağustos sonunda tamamlanacağını belirtmiştir. Taliban, ABD’nin 22 Temmuz’da Afganistan’dan tamamen çekildiğini açıklamayla ülke genelinde saldırılarını artırmış ve iki hafta gibi kısa sürede Panjshir dışında Başkent Kabil dahil tüm illeri ele geçirmiştir.

Her ne kadar ABD müdahalesi sonrası özellikle Bonn Konferansı süreciyle başlayan dönemde uluslararası toplumun büyük ekonomik yardımları ve NATO’nun askeri varlığı ülkede olumlu gelişmelerin yaşanmasına yol açsa da bu gelişmeler Taliban’ın 15 Ağustos 2021’de Kabil yönetimini 20 yıl sonra tekrar ele geçirmesi ile yok olmuştur. Özellikle ABD’nin önderliğinde ve NATO üyelerinin desteği ile kurulan ve yaklaşık 90 milyar dolar harcanan 200 bin kişilik Afgan Ulusal Ordusu, hava desteğinin eksikliği, yolsuzluk ve bir savaş doktrini iradesinin olmaması nedeniyle bir günde dağılmıştır. Taliban’ın 20 yıl sonra yeniden yönetimi ele geçirmesi ile benzer uygulamalar ve katı kurallar koyması, Afganistan’ın iç savaşa sürükleneceğinin yanı sıra terör gruplarının güvenli sığınağı haline gelmesi ve kitlesel göçün de yaşanacağı yönünde endişeleri artırmaktadır. Bu çalışmada, 20 yıl sonra yeniden iktidara gelen Taliban’ın ortaya çıkışı, son bir aydaki uygulamalarının ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarında yol açtığı sonuçlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afganistan, ABD, NATO, Güvenlik.

* Geliş Tarihi / Received: 26.09.2021, Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021. DOI: 10.34189/asyam.5.2.006

** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, zabihullah.dashti@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-3193-7790

Abstract

Afghanistan, which is known for its graveyard of empires, at the crossroads of the ancient trade Silk Road and also as a bridge between Central Asia, South Asia and the Middle East, could not achieve peace and stability in the 21st century as it did in the 20th century. The United States and its allies, which intervened militarily in Afghanistan after the September 11 events, have not been successful in Afghanistan in the last twenty years. The Trump administration has decided to end the longest war in its history, which cost the United States \$1 trillion and resulted in the deaths of more than 2,400 soldiers. The United States and NATO signed a peace agreement with the Taliban on February 29, 2020, in order to conceal their failure in the 20-year war against the Taliban. Announced that the US will begin to withdraw from Afghanistan as of May 1, and that it will be completed by the end of August. The Taliban increased their attacks throughout the country, with the USA's announcement of its complete withdrawal from Afghanistan on July 22, and captured all provinces, including the capital Kabul, except Panjshir in a short period of two weeks.

Although the great economic assistance of the international community and the military presence of NATO led to positive developments in the country, especially in the period that started with the Bonn Conference process after the US intervention, these developments disappeared as the Taliban recapture of Kabul administration on August 15, 2021, 20 years later. The 200,000-strong Afghan National Army, which was established especially under the leadership of the USA and with the support of NATO members and spent about 90 billion dollars, was disbanded in one day due to the lack of air support, corruption and the lack of will for a war doctrine. With the Taliban's re-takeover of power 20 years later, similar practices and strict rules apply, there are increasing concerns that Afghanistan will be dragged into a civil war, as well as becoming a safe haven for terrorist groups and mass migration. In this study, the emergence of the Taliban, who came to power again after 20 years, and the consequences of their practices in the last month in the economic, political and social fields will be discussed.

Keywords: Taliban, Afghanistan, USA, NATO, Security.

Giriş

Afganistan sahip olduğu coğrafi konumu dolayısıyla tarih boyunca dış müdahalelere maruz kalmış ve istikrarsız bir bölge olarak daima dünya gündeminde kalmıştır. Afganistan'da yaklaşık kırk yıldır süregelen çatışma ve şiddet ülkede kısa sürede sarılması mümkün olmayan yaralara yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında yayımlacı politikası ve sıcak sulara inmek için Afganistan'ı işgali günümüze kadar sürecek olan şiddet ve çatışmanın başlangıcı olmuştur. 19. yüzyılda olduğu gibi 20. yüzyılın sonlarında Afganistan tekrar iki kutuplu dünyanın rekabet sahnesine dönüşmüştür.

Komünist rejimin 1973 yılında uyguladığı baskıcı ve dışlayıcı politikaları nedeniyle Pakistan'a sığınan İslami hareketlerin Sovyet Birliği'ne karşı mücadelelerinde, Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Pakistan ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok ülke maddi ve askeri destek sağlamıştır. ABD işgale tepki olarak Sovyetlere karşı ekonomik ambargo uygulamakla kalmamış bölge ülkeleri ile birlikte işgal süresince Mücahit gruplarına silah ve maddi destek sağlamıştır. Mücahitlere destek sağlayan ABD, Afganistan'da Vietnam Savaşı'nın intikamını alma fırsatını yakalamıştır. Sovyetler Birliği 10 yıl Afganistan'da savaştıktan sonra herhangi bir başarıya ulaşmadan 1989'da ülkeden çekilmiştir. Sovyetler Birliği'nin çekilmesi ile Mücahitler komünist rejimin son Cumhurbaşkanı Dr. Nacibullah Hükümetine karşı mücadelelerini sürdürmüştür. Dr. Nacibullah Hükümetinin 1992'de devrilmesinin ardından iktidarı paylaşmayan Mücahitler silahlarını birbirine çevirmiş ve böylece dört yıl ülkeyi kaosa sürükleyecek iç savaş başlamıştır.

İç savaş etnik gruplar arasında yaşandığı için çatışma tam bir etnik karakter kazanmış ve ülkenin farklı bölgeleri çeşitli etnik gruplar tarafından yönetilmiştir. İç savaş sırasında yönetim boşluğu ve giderek derinleşen ekonomik kriz ve açlık hayatı çekilmez hala getirmiştir. Taliban hareketi, ülkede hukuksuzluk ve bitmeyen şiddet ve hırsızlıklara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Taliban, 1994 yılında Kandahar'da medrese öğrencilerinden oluşan bir grubun yol kesen komutanlara karşı eylemleriyle başlamış ve kısa süre içerisinde Afganistan'ın yüzde 90'ını ele geçirmiştir. Savaştan bıkmış olan halk Taliban'ı kurtarıcı olarak görmüş; fakat Taliban'ın çok geçmeden sert ve katı kurallarını uygulamaya başlaması ile halk bir kez daha hayal kırıklığına uğramıştır.

Taliban döneminde, kadınlar tamamen eve hapsedilmiş, kız çocukların eğitim almaları yasaklanmış ve insan hakları ihlali yaşanmıştır. Taliban yönetiminin El-Kaide liderine ev sahipliği yapması Afganistan'ın 20 yıl sonra yeniden dış müdahaleye maruz kalmasını sağlamıştır. 11 Eylül saldırılarının tek sorumlusu olarak gösterilen El-Kaide lideri Bin Ladin'in Washington yönetiminin taleplerine rağmen Taliban tarafından teslim edilmemesi üzerine ABD ve İngiltere Afganistan'a askeri müdahalede bulunarak Taliban rejimine son vermiştir. ABD ve müttefikleri 2001'de Afganistan'a askeri müdahalede bulunurken, ülkede El-Kaide ve diğer terör gruplarını yok etmekle beraber demokrasi değerlerine göre merkezi yönetim ve güçlü Afgan Ordusunu kuracaklarını hedeflemiştir. Fakat ABD ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nün 20 yıl boyunca Taliban'a karşı verdiği askeri mücadelede başarıyı yakalayamadığı gibi, kurulması için 9 milyar dolar harcadığı Afgan Ordusu kısa sürede dağılmış ve merkezi hükümet de düşmüştür. Washington yönetimi tıpkı 1989'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Mücahitleri bir kenara attığı gibi 20 yıl boyunca desteklediği Kabil yönetimini bir kenara atmış ve ülkeden tamamen çekilmiştir. Bu durum iç savaş sırasında olduğu gibi ülkeyi siyasi ve ekonomik krize sürüklemiştir. Taliban'ın 20 yıl sonra yeniden iktidara gelmesi ile Afganistan'da siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda çok farklı sonuçlar doğurabilecek gelişmeler yaşanmaktadır. Bununla birlikte Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi ile bölgede nüfuz dengelerini değiştirecek yeni bir dönem başlamıştır.

Taliban Döneminde Afganistan (1996-2001)

Taliban'ın 20 yıl sonra tekrar nasıl iktidara geldiğini anlamak için 20 yıl öncesine gidip, ortaya çıkış sürecini ve iktidarda oldukları 1996-2001 yılları arasında uygulamış oldukları kuralları ve izlemiş oldukları politikaları ele almakta fayda vardır. Soğuk Savaş Döneminin sıcak çatışmalarını

topraklarında yaşamış olan Afganistan, 1996'da Taliban tarafından kontrolü ele geçirilinceye kadar iç savaşa sahne olmuştur (Arslan, 2015: 164). Nitekim, 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesinden önce var olan merkezî devlet 1994'ün sonunda Taliban'ın ortaya çıkmasına kadar bir daha inşa edilememiştir. Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ile ABD'nin Mücahitlere sağladığı yardımları kestikten hemen sonra iktidar paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ortak düşmana karşı savaşan Mücahitler, silahlarını birbirine çevirmiş ve böylece yıllarca sürecek olan iç savaş başlamıştır (Tamma, 2009: 61). İç savaş sırasında ülkede insan hakları ihlalleri yaşanmış ve ülke tam bir kaosa sürüklenmiştir. Taliban hareketi ülkede yaşanan bu gelişmelere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İç savaşın devam ettiği yıllarda merkezî hükümetin olmaması ve her bölgede farklı Mücahit komutanlarının hüküm sürmesi neticesinde yolsuzluk ve hukuksuzluk günlük yaşamı çekilmez hale getirmiştir.

Daha önce ismi hiç duyulmamış olan Taliban'ın nasıl ortaya çıktığı ve nasıl kısa bir süre içinde güçlenerek ülkeyi kontrol edebilecek güce sahip olduğu ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Taliban ile ilgili çalışmalar yapan Pakistanlı Gazeteci Ahmet Raşid, Taliban hareketinin ortaya çıkmasını ve kısa sürede büyük ilerleme kaydetmesini şu ifadelerle açıklamaktadır: *“Taliban, Afganistan'ın iç karışıklıklarla boğuştuğu sıralarda ortaya çıkan bir gruptur ve çoğu işgalde yetim ve öksüz kalmış Pakistan'daki medreselerde büyüyen çocuklardan oluşmaktadır. Afganistan'a barışı getirmek, halkı silahsızlandırmak, şeriatı uygulamak ve Afganistan'ın bütünlüğünü ve İslami karakterini savunmak gibi hedeflerde kısa sürede önemli başarılar elde etmiştir”* (Raşid, 2001: 89). Ülkede devam eden etnik çatışma Taliban'ın doğuşunu hızlandırmakla beraber, savaştan bıkmış olan halkın Taliban'ın istikrar getireceği inancı Taliban'a toplumsal destek kazandırmıştır.

Bununla birlikte, Pakistan'dan yola çıkıp Kandahar ve Herat şehirleri üzerinden Orta Asya ülkelerine giden yolun Mücahit komutanların kontrolünde olması ve keyfi haraç bağlamaları İslamabad yönetimini harekete geçirmiştir. Pakistan'ın, Afganistan ve Orta Asya ile olan ticaretinin güvenliğinin sağlanması düşüncesi Taliban'ın oluşumunda önemli bir rol oynamıştır (Kuğu, 2020: 142).

“Talebe, talib” kelimeleri çoğunlukla din eğitimi alan öğrencileri ifade etmektedir. *“Taliban”*, Arapça *“talib”* kelimesine Farsça *“an”* çoğul son ekinin eklenmesiyle *“öğrenciler”* manasını taşımaktadır. Örgüt, isminin dinî bir çağrışıma sahip ve kendisinin dini hakiki anlamda uygulamak üzere harekete geçen bir grup olduğunu lanse etmiştir. Bu çerçevede örgüt, attıkları her adımın İslam'ın ilk dönemlerine uygun olduğunu savunmuştur. Taliban hareketi, ülkeyi şeriat çerçevesinde yöneteceğini her fırsatta dile getirmiştir. Halbuki savaştıkları Mücahit gruplar da aynı iddia ile hareket etmişlerdir. Aynı şekilde ölümünü caiz bulduğu, her türlü baskının, zorbalığın, zulmün, şiddetin uygun görüldüğü ve kendileriyle birlikte savaşmanın cihat olduğunu iddia ettikleri halkın %99'u Müslümandır (Naimi, 2018: 75).

Taliban'ın temel insan kaynaklarını, üç milyonu aşkın Afgan mültecinin ekonomik anlamda zor şartlarda yaşadığı Pakistan mülteci kampları oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, Afgan genelinde giderek artan işsizlik ve eşitsizliklerden mustarip olan kesim Taliban'a katılmıştır (Ahmadi, 2017: 33-40). Buna ek olarak Taliban saflarına katılmak isteyen binlerce yabancı savaşçının da olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sadece 1982 ile 1992 yılları arasında 43 İslam ülkesinden otuz beş bin radikal Müslüman savaşçı Sovyetlere karşı savaşan direnişçilere katılmak üzere Afganistan'a gelmiştir. Bu sayı giderek artmış ve toplamda yüz bini aşmıştır (Kuğu, 2002: 176-177).

Afganistan'ın büyük bölümüne hâkim olduğu yıllarda yaptığı uygulamalar ve izlediği yollar, ülkenin güney kısımlarının özellikle Peştun etnik gruplarının geleneklerini yansıtmakta olduğu izlenimini vermiştir. Taliban her ne kadar belli bir etnik grubun adresinden söz etmese de veya savunmasa da takip ettiği etnik politikalar, bu grubun Peştünwali geleneğinin değerlerini yansıttığını kanıtlamaktadır (Begzad, 2014: 72-73). Örneğin, bu grubun liderlik düzeyindeki tüm üyelerinin neredeyse tamamı Peştunlardan oluşmaktadır. Lider kadrolarını oluşturan yirmi dokuz kişiden sadece ikisi diğer etnik gruplardandır. Bununla beraber Taliban döneminde Peştuca Afganistan'ın resmî dili

olarak ilan edilmiş, ülkedeki diğer diller yok sayılmıştır. Ayrıca başkent de Kabil'den Kandahar'a taşınmış ve oradan ülke yönetilmiştir (Ansari, 2002: 26).

Öte yandan Taliban İslam tarihinde hiç görülmemiş tefsirler ve okumalar yapmıştır. Mesela, kız okullarını tamamen kapatmış, kadınların ev dışında çalışmalarını yasaklamış, televizyon seyretmeyi, fotoğraf çekmeyi ve müzik dinlenmeyi yasaklamış, tüm spor elbiselerinin giyilmesini yasaklamış ve erkeklerin sakallarını uzun bırakmalarını emretmiştir. Buradan hareketle, Taliban'ın entelektüel temellerini, dinî öğretimde ve Afganistan'daki kabileci yaşam tarzı yapısında aramak gerekmektedir. Zira Afganistan toplumu son derece dinî inançlarına bağlıdır. Bunun bir örneği de tarih boyunca yabancı ideolojik rejimlere karşı durmaları ve mücadele etmeleridir (BBC Farsça, 2021).

Taliban 1994'te Kandahar'ı ele geçirdikten sonra, Molla Ömer başta olmak üzere neredeyse tüm üst düzey makamlar basın açıklaması yapmamıştır. Ülkeyi son derece gizlilik esasına dayalı bir şekilde yönetmişlerdir (Avapress, 2021). Taliban lideri Molla Ömer, Ekim 1995 yılında 1500 kişiden oluşan medrese öğrencileri tarafından Müslümanların Emiri olarak seçilmiştir (Müşerref, 2006: 327). O tarihten sonra Molla Ömer'in emirleri öğrencileri tarafından şeriat söylemi olarak görülmüş ve uygulanmıştır. Yüksek Şura çoğunun Molla Ömer yakınlarından oluşan Taliban'ın en üst karar organıdır (Begzad, 2014: 72-73).

Taliban başkent Kabil'i ele geçirdiklerinde, halk tarafından sevinçle kurtarıcılar olarak karşılanmıştır. Bu sebeple, dört sene gibi kısa bir sürede ülkenin yüzde doksanını kontrol altına alan Taliban, iç ve dış destek sayesinde iktidarı paylaşmadıkları için birbiriyle çatışan eski mücahit gruplarını bir araya getirmiştir. Fakat Taliban'ın Birleşmiş Milletler (BM) Kabil ofisinde BM'nin himayesi altında olan komünist rejimin Afganistan son Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah'ı kardeşiyle birlikte işkence ederek idam etmesinden sonra, Afgan halkı ile birlikte dünya kamuoyu, Taliban hareketinin insan haklarına saygı göstermediğini görmüştür. Bu durum bir kez daha Afgan halkını hayal kırıklığına uğratmış ve ülke ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır (Ahmadi, 2017: 117-132).

Görüldüğü gibi Taliban Kandahar'da ortaya çıktıktan sonra yıldırım hızıyla 1996 yılında ülkenin başkenti dahil hemen hemen bütün şehirlerini, Kuzey İttifakının kontrolünde olan Bedeşan ve Pencşir illerini (Tahar ilinin altı ilçesi hariç) ele geçirip kendi egemenliğini ilan ederek Emaret-i İslami (İslami Emaret) adındaki hükümetini kurmuştur. Kuşkusuz Taliban yönetimi döneminde Afganistan, adeta kendi yağıyla kavrulan bir "yalnızlıklar ülkesi" haline gelmiştir.

Taliban'ın çok kısa bir zamanda böylesine bir askeri güç haline geldiğine yönelik farklı görüşler ve rivayetler bulunsa da ortaya çıkışında ve Afganistan'da hakimiyet kurabilecek güce sahip olmasında İslambad'ın rolü belirleyici olmuştur. İslambad'ın, Taliban hareketine destek vermesinin birden çok sebebi bulunmaktadır. Pakistan'da Afganistan'da en kalabalık etnik grup ve aynı zamanda Taliban tabanını oluşturan büyük bir Peştun nüfusu bulunmaktadır. İslamabad yönetiminin endişesine yol açan sorun, Peştun nüfusunun ayrılıkçı girişim ihtimalidir. Bununla birlikte Afganistan'ın Pakistan'ın kuruluşundan bu yana Durand Hattını tanımaması ve buna bağlı olarak Peştunistan iddiası İslamabad yönetiminin endişelerini artırmıştır (Burget, 2013: 60-66).

Kabil yönetimi Duranda sınır hattını tanımamakla beraber Peştunistan'ı Afganistan'a katarak büyük Peştunistan'ı kurmak istemektedir. Peştunistan meselesi Afganistan ve Pakistan arasında yaklaşık 70 yıldır gerilimin tırmanmasına yol açtığı gibi iş birliğinin kurulmasına engel oluşturmuştur. Afganistan'ın Peştunistan iddiası, Pakistan'ın Kabil'de kendisine yakın Peştunlardan oluşan bir yönetimin iş başına gelmesinden yana politika takip etmesine yöneltmiştir. İslamabad yönetimi bu politika ile Peştun aşiretlerinin ayrılıkçı eğilimlerini kontrol edebileceğini düşünmüştür (Kuğu, 2020: 143).

Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin ikinci nedeni ise, Hindistan'ın Afganistan'daki etkinliğini en aza indirmektir. İslamabad, Hindistan'ın Afganistan'daki etkinlik amacını Pakistan'ı iç işlerinde istikrarsız hale getirmek şeklinde değerlendirmektedir. Her şeyden önce, Hindistan gibi bir rakibin

varlığı kuşkusuz ki Pakistan açısından askeri bir tehdit olarak görülmektedir. İslamabad, bahsi geçen hedeflere ulaşmak, Afganistan'da kendisine yakın ve aynı zamanda iş birliğine açık hükümetlerin görevde olmasını istemektedir. İslamabad, bu amaçla Taliban'a destek vermiştir (Önal, 2010: 60).

Son olarak Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikasında önemli olan bir diğer konu da petrol ve doğal gaz boru hattı projesidir. Afganistan'da güvenlik sağlandığında Türkmenistan'dan başlayıp Afganistan üzerinden geçecek olan doğalgaz ve petrol boru hattı, Karaçi Limanı'na ulaşımı mümkün kılacaktır. Bu projenin gerçekleşmesi halinde Pakistan'ın ihtiyacı olan enerji kaynaklarını elde etmekle beraber Karaçi'de kurulacak terminal sayesinde yılda 5-6 milyar dolar elde etmesi öngörülmüştür (Kuğu, 2020: 170).

Fakat Taliban yönetiminin, İslamabad'dan aldığı tüm desteklere rağmen iktidarda olduğu sürece bu ülkeden bağımsız şekilde hareket ettikleri görülmüştür. Örneğin, Pakistan'ın tüm çalışmalarına rağmen Taliban yönetimi, Afganistan'daki etnik gruplarla uzlaşmaya ve iktidar paylaşımını kabul etmeye yanaşmamıştır. Bunun yanında 1995 yılı Ağustos ayında esir aldığı altı Rus personelinin serbest kalma taleplerini reddetmiş ve uyuşturucu kaçakçıları yakalamak için düzenlediği operasyonda sınırı geçen Pakistan anti-narkotik kuvvetlerine bağlı emniyet çalışanlarını tutuklamıştır. Öte yandan, İslamabad'ın Taliban yönetimi Afganistan'daki diğer etnik grupların Pakistan'a karşı tutum sergilemelerine yol açmıştır. Tüm bunlara rağmen, iki ülke ilişkilerinde iyi dönemini yaşamıştır (Dashti, 2015: 51-52).

İran yönetimi Taliban'ı Peştun etnik grubundan oluşan bir hareket olarak tanımlamıştır. Tahran Kabil'de radikal Sünni bir Peştun hükümetini engellemek amacıyla, Tacik ve Türk kökenlilerden oluşan Kuzey İttifakına destek sağlamıştır. Taliban buna karşılık İran'ın Kabil temsilciliğini Haziran 1997'de kapatmıştır. Taliban bununla da yetinmeyip Mezar-ı Şerif İran Konsoloslukundaki dokuz İranlı diplomatı öldürmüştür. Bunun üzerine Tahran yönetimi 200-250 bin kişilik güvenlik güçlerini Afganistan sınırına sevk ederek saldırı tehdidinde bulunmuştur. Söz konusu gelişmeler iki ülkeyi savaş eşiğine getirmiştir (Kuğu, 2020: 171).

Afganistan'da Taliban hareketinin iktidarı ele geçirmesini olumlu karşılayan bir diğer ülke de Suudi Arabistan'dır. Taliban rejimini tanıyan Suudi Arabistan, Afganistan ile ilişkilerini Tahran ile rekabet politikası üzerinden geliştirmiştir. Suudi Arabistan, Tahran nüfuzunu en aza indirmek için Kabil'de kendisine yakın selefi bir devlet kurmayı hedeflemiş ve bu hedefe ulaşmak için de Taliban yönetimine mali destek sağlamıştır (Yegin, 2015: 72). Taliban hareketinin Kabil yönetimini ele geçirmesi en fazla Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin-Türkmenistan hariç- endişesine yol açmıştır. Rusya radikal grupların Orta Asya Cumhuriyetlerine yayılmasından endişe duyduğundan Taliban'a karşı tavır takınmıştır. Aşkabat yönetimi yeraltı kaynaklarını uluslararası pazarlarına ulaştırma amacıyla Taliban yönetimi ile iyi geçinmeye çalışmıştır (Kuğu, 2020: 172).

Taliban'a destek sağlayan bir diğer ülke ABD ise resmî olarak tanımamasına rağmen Taliban ile gayri resmî olarak temas kurmuştur. Fakat Taliban Lideri Molla Ömer'in Mayıs 1996'da Afganistan'ın güneyinde Celalabad'da Bin Ladin ile görüşme yapması ve ardından Bin Ladin'in Afganistan'a yerleşme kararı üzerine Taliban-Amerika ilişkileri bozulmuş ve Taliban, devre dışı bırakılmaya çalışılmıştır (Müşerref, 2007: 220-231). Bilhassa 1998 yılında BM tarafından, ABD'nin Kenya ve Tanzanya Büyükelçiliklerine düzenlenen saldırıların arkasında Bin Ladin veya ona bağlı grupların olduğunun belirlenmesi ile Taliban-ABD ilişkileri bozulmuştur (Arslan, 2015: 166). Bununla birlikte, BM 8 Aralık 1998 tarihli Güvenlik Konseyi kararıyla Taliban rejimini teröre yataklık yapmakla suçlanmış ve ekonomik ambargo da uygulanmıştır (8 Subh, 2021).

Dış dünyaya tamamen kapalı olan Afganistan, Taliban rejimi döneminde BM tarafından uygulanan ekonomik ambargo ile birlikte ülkede yaşanan kuraklık neticesinde halk açlığa mahkûm edilmiş; hatta Herat ilinde göçmenler açlıktan ölmüştür (8 Subh, 2021). Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan haricinde hiçbir devletin tanımadığı Taliban rejimi, kendine özgü, çağdışı yönetimsizlik biçimiyle boğuşmuştur. Erkeklerin, kadınların, çocukların ve yaşlıların; sosyal, siyasi ve ekonomik her

türlü hakları ellerinden alınmıştır (Naimi, 2018: 77). Tüm bunlara ek olarak Taliban'ın uluslararası terörizme verdiği destek, kendi iktidarının sonunu getirmekle beraber ülkenin bir kez daha işgal edilmesine zemin hazırlamıştır.

11 Eylül Saldırıları ve Taliban Rejiminin Devrilmesi

11 Eylül 2001'de ABD'nin terör saldırılarına maruz kalması uluslararası ilişkilerde birçok değişime neden olmuştur. Aynı zamanda Amerikan'ın iç ve dış politikası üzerinde çok önemli değişikliklere yol açmış ve buna bağlı olarak terörle mücadele Amerikan dış politikasının odak noktasına oturmuştur (Tammana, 2009: 52). Olaydan hemen sonra Washington yönetimi ve uluslararası aktörler saldırıların arkasında El Kaide örgütünün olduğunu açıklamıştır. 11 Eylül olaylarının ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001'de toplanarak konuyu ele almıştır. Güvenlik Konseyi gerek aynı gün almış olduğu 1368 sayılı kararında gerekse de 28 Eylül 2001'de aldığı 1373 sayılı kararında doğal meşru müdafaa hakkına atıfta bulunarak, terörizmin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ve her türlü terörizmle mücadele etmek için gerekli tüm tedbirleri almaya hazır olduğunu belirtmiştir. NATO ve Avrupa Birliği, saldırıları savaş eylemi olarak niteleyen ABD Başkanı Bush'un terörizmle mücadele için iş birliği çağrılarına olumlu yanıt vermiştir (Kuğu, 2020: 180; Örnek, 2012: 108-134).

Fakat ABD, saldırılardan sorumlu tuttuğu El-Kaide örgütünün Afganistan'da olan lideri Usame bin Ladin'in iadesini ve tüm El-Kaide örgütünün ya teslim edilmesini ya da sınır dışı edilmesini istemiştir. Fakat Taliban, ABD ve uluslararası toplumun baskısı karşısında, Bin Ladin'in kendilerinin konukları olduğu ve gelenekleri gereği bir konuyu teslim edemeyecekleri cevabını vermiştir. Taliban rejimini tanıyan Pakistan ve Suudi Arabistan Bin Ladin'in teslim edilmesi konusunda girişimlerde bulunsalar da bir sonuç alamamışlardır. Tüm bu gelişmeler Amerika'nın Afganistan'a müdahalede bulunacağı beklentisini artırmıştır (Örnek, 2012: 108-134).

Bu gelişmelerin ardından ABD ve İngiltere; müdahale kararlarını meşru müdafaa hakkını kapsayan BM Antlaşması'nın 51. maddesi çerçevesinde değerlendirmiş ve gereken askeri karşılığı verebileceklerini belirtmiştir (Kuğu, 2020: 182). ABD, vakit kaybetmeden askeri ve siyasi hazırlık sürecinin tamamlanmasının hemen ardından, İngiltere'yi yanına alarak Afganistan'a yönelik Kalıcı Özgürlük Harekâtını başlatmıştır (Dashti, 2015: 59).

7 Ekim 2001'de başlayan müdahalenin ardından iki ay içinde Taliban rejimi devrilmiştir. Fakat Taliban ve El Kaide küçük gruplar halinde Pakistan'a çekilerek hayatta kalmaya çalışmıştır. Afganistan'da düzenlenen harekât Taliban rejimini kısa sürede yıkmasına rağmen; ülkede giderek artan güvenlik sorunlarından sonra Taliban, 2007 yıllarında yeniden toparlanmaya başlayıp neredeyse ülkenin tüm illerinde devlete karşı saldırı düzenleyebilmiştir. Afganistan'da ABD ve NATO kuvvetlerinin varlığına rağmen Taliban, tekrar güçlenmiş ve özellikle kırsal kesimleri ele geçirmiştir (Kuğu, 2020: 202). Bununla birlikte uluslararası toplumun himayesinde ve Bonn Konferansı'nda belirlenen yeni hükümet ülkedeki güvenlik sorunlarının önüne geçememiştir. Hamid Karzai başkanlığında kurulan yeni hükümet istikrarı sağlamada ve ülkedeki etnik çatışmadan doğan problemleri çözmede ve geniş kapsamlı yönetim kurmada başarı gösterememiştir (Hashimi, 2017: 240).

Bunlara ek olarak ABD ve NATO uzun yıllar süren savaştan mustarip ve ekonomisi çöken Afganistan'da kurumsallaşma, kalkınma ve ekonomik çalışmaların yerine güvenlik konularına öncelik vermiştir. Bu durum, Afganistan'da istikrarın sağlanması önünde bir engel oluşturmakla birlikte yabancı güçlere karşı muhalefetin artmasına ve Taliban saflarına katılanların sayısında artış yaşanmasına yol açmıştır. Taliban'ın güçlenmesine ve ülkenin iç kesimlerine kadar ilerlemesine de neden olmuştur. Yıllar süren çatışma ve savaşla birleşen azgelişmişlik, ülkeyi en kötü ekonomik ve sosyal koşullara sürüklemiştir. Hükümetin işsizlik ve yoksullukla mücadelede yetersiz kalması ve Taliban ilerlemesinin engellenememesi ülkede iç ve dış göçü ciddi oranda tetiklemiştir. Bu yıllarda ülkenin gelişmesinde

katkıları olabilecek binlerce eğitimli ve nitelikli kişiler ülkeden göç etmek durumunda kalmıştır (BBC Farsça, 2021).

Fakat Afganistan'ın kalkınması ve terör gruplarının güvenli merkezi haline gelmemesi için Taliban'la savaşan ABD ve NATO kuvvetleri 20 yıl sonra çekilme kararı almışlardır. 2011 yılında, Afganistan'da 100.000'den fazla ABD askerinin bulunduğu dönemin Cumhurbaşkanı Barack Obama, Afganistan'daki asker sayısını azaltma planlarını açıklamıştır. 2014 yılı sonuna kadar ABD ve NATO güçleri güvenlik sorumluluğunu Afgan güvenlik güçlerine devretmeyi planlamıştır; fakat bu süreç 2016 yılı sonunda tamamlanmıştır. Nihayet ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'dan tamamen çekilme süreci 30 Ağustos 2021'de gerçekleşmiştir (BBC Farsça, 2021).

ABD'nin yirmi yıllık savaşının ağır faturasını verdiği sivil kayıplarla Afganistan halkı ödemiştir. Kaynaklara göre, 20 yıl süren savaşta yaklaşık 70 bini polis ve Afgan güvenlik güçleri dahil, 241bin kişi hayatını kaybetmiş ve yüz binlerce sivil, yıkıcı savaştan kaynaklanan açlık, hastalık ve yaralanmalar nedeniyle mağdur olmuştur. Bununla birlikte son yirmi yılda milyonlarca kişi ülke içinde evlerini terk etmek zorunda kalırken, yaklaşık 3 milyon Afgan ülkeyi terk etmiştir. ABD ve NATO birliklerinden 3.586 kişi hayatını kaybetmiştir. Taliban savaşçıları da dahil olmak üzere isyancıların ölü sayısının 84.191 olduğu tahmin edilmektedir (8 Subh, 2021).

ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ve Taliban'ın İkinci Dönemi

ABD, 2400'den fazla askerinin öldüğü ve tarihindeki en uzun savaşında istediği başarıyı elde edemediği Afganistan'dan çekilmiştir. ABD ve NATO yaklaşık 20 yıl Taliban'la savaştıktan sonra başarısızlığını perdelemek için Taliban'la uzlaşma yoluna gitmiştir. Trump yönetimi ve Taliban arasında uzun süren görüşmelerin ardından 29 Şubat 2020 yılında Doha'da Barış Anlaşması imzalanmıştır. Trump yönetimi, Taliban'la yaptığı görüşmelerde Taliban'ın El- Kaide ve ABD'nin "terör örgütü" olarak kabul ettiği grupların Afganistan topraklarında faaliyet göstermesini engelleme sözüne karşılık, ülkedeki tüm Amerikan askerlerini Mayıs 2021 sonunda kadar çekme kararı almıştır (ABD-Taliban Anlaşması, 29.2.2021). Fakat yeni ABD Başkanı Joe Biden, ABD askerlerini Eylül olaylarının 20. yıl dönümünde çekeceğini açıklamıştır. ABD ile barış anlaşması imzalayan Taliban, bir taraftan Afgan hükümet ile Doha'da barış görüşmelerine devam ederken diğer yandan ülke genelinde saldırılarını artırmış ve kısa süre içerisinde ülkenin yüzde 85'ini ele geçirmiştir.

Özellikle 22 Temmuz 2021'de ABD'nin son askerini Afganistan'dan çekmesine yönelik haberlerin ardından iki hafta içerisinde Taliban, batıda Herat vilayeti, ardından kuzey vilayeti Belhi ve 15 Ağustos'ta Başkent Kabil kapılarına dayanmıştır. Taliban'ın Kabil kapılarına dayanması ile Afganistan eski Cumhurbaşkanı Eşref Gani gizli şekilde ülkeden kaçmış ve bunun üzerine Kabil yönetimi Taliban'ın eline geçmiştir. Ülkede kalan Afganistan Barış Konseyi Başkanı Abdullah Abdullah Eşref Gani'nin ülkeyi terk ettiği haberini doğrulaması ile ülkede büyük panik havası yaşanmıştır (8 Subh, 2021). Rusya'nın Afganistan Büyükelçiliği, eski Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin Afganistan'dan dört araba ve bir tekerlekli kamyonla kaçtığını iddia etmiştir. 16 Ağustos'ta Reuters Haber Ajansı, Rusya'nın Kabil'deki büyükelçiliği kaynaklarından, Afganistan Devlet Başkanı Eşref Gani'nin dört araba ve bir helikopter dolusu parayla ülkeden kaçtığını ve yer kalmadığı için geride bir miktar para bırakmak zorunda kaldığını aktarmıştır (Reuters, 2021).

ABD'nin yirmi yıl içinde Afganistan'da ayakta tutmak için 1 trilyondan fazla dolarını harcadığı Kabil Hükümeti, Taliban karşısında sadece iki hafta dayanabilmiştir. Washington yönetiminin desteklediği Afgan hükümeti ve Afgan güçlerinin Taliban karşısında en az üç ay dayanabileceğini açıklamasından kısa süre sonra düşmesi ABD kamuoyunun büyük tepkisine yol açmıştır. Trump'ın Afganistan'dan çekilme politikasına destek veren ve 22 Temmuz'da çekilme sürecini tamamlayan ABD Başkanı Biden, Temsilciler Meclis üyelerinin sert eleştirilere maruz kalmıştır (Euronews, 2021).

Cumhuriyetçi Mitch Mc Connell, Biden'in izlemiş olduğu politikayı "Amerikan liderliği açısından utanç verici bir hata" olarak eleştirmiştir. Jamaal Bowman ise "Afganistan, yanlış giden Amerikan

müdahaleciliğinin en son örneğidir. Afgan halkına sığınma hakkı verilmesini sağlamalıyız. Bunu yaparken, Beyaz Saray'ın mülteci girişleri sınırının insanlığını ve uygulanabilirliğini yeniden değerlendirmeli ve gerekirse bu sınırı aşmalıyız" ifadesini kullanmıştır. Vermont Senatörü Demokrat Bernie Sanders de *"Dış politika önemlidir: ABD'nin 20 yıllık çabasından, 2 bin 448 askerin kaybindan ve harcanan 1 trilyondan sonra, Afganistan yozlaşmış bir hükümet ve etkisiz bir ordu ile kaldı. Şu anda müttefiklerimizi tahliye etmek ve kapılarımızı mültecilere açmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız"* açıklamasında bulunmuştur. Eski ABD Başkanı Donald Trump ise *"Afganistan'dan onurumuzla çıkabildik; fakat onur denen şeyin tam tersi ile çıktık"* ifadesini kullanmıştır (TRT HABER, 2021).

Sert eleştirilere maruz kalan Biden yönetimi başta diplomatlar ve ABD vatandaşları olmak üzere ABD ve NATO güçleriyle çalışan ve risk altındaki Afganları ülkeden çıkartmak için Afganistan'a 6000 asker göndermiştir. ABD ve diğer ülkeler iki hafta içerisinde neredeyse tüm diplomat ve vatandaşları dahil kendileriyle çalışan Afgan vatandaşlarını da tahliye etmiştir. 16 Ağustos'ta başlayan tahliye çalışmaları çekilme tarihi olarak belirlenen 30 Ağustos'ta tamamlanmıştır (Deutsche Welle, 2021).

Kabil'in Taliban eline geçmesi ile ABD liderliğinde ve uluslararası toplumun büyük destekleri ile kurulan ve yaklaşık 90 milyon dolar harcanan 200 bin Afgan Milli Ordusu bir günde dağılmış ve buhar olmuştur. Bununla birlikte son yirmi yılda ülkede yaşanan mütevazı değişim ve kazanımlar da yok olmuştur. ABD ve NATO'nun Afganistan hükümetine sağladığı tüm teçhizat ve askeri araçlar Taliban'ın eline geçmiştir (BBC Farsça, 2021).

Taliban, 15 Ağustos 2021'de Kabil yönetimini ele geçirdikleri ilk günde Cumhurbaşkanlık sarayında, ülkede savaşın bittiğini ve tüm taraflarla diyaloga açık olduklarını açıklamıştır. Taliban yetkililerinden Muhammed Naim; *"Bugün Afgan halkı ve mücahitler için büyük bir gün. Yirmi yıllık emeklerinin ve gösterdikleri fedakarlıkların meyvesini aldılar. Allah'a şükür ülkede savaş sona erdi"* açıklamasında bulunmuştur. Taliban açıklamasında ülke içinde ve dışında tüm taraflarla diyaloga açık olduğunu ve başka ülkelerin içişlerine karışmamaya yönelik karşılıklılık ilkesine dayalı bir uluslararası politika izleyeceklerini belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak Naim, uluslararası toplumun kaygılarını görüşme yoluyla çözüme kavuşturmak istediklerini açıklayarak *"tüm ülke ve kuruluşlardan bütün sorunların çözümü için bizimle masaya oturmalarını istiyoruz"* ifadesini kullanmıştır (Reuters, 2021).

Fakat Taliban'ın tüm bu olumlu mesajları ve 20 yıl öncesine göre değiştiklerini göstermeye yönelik verdiği vaatler Afganistan halkına hiç inandırıcı gelmemiştir. Çünkü Taliban hareketinin 1996-2001 yılları arasında iktidarda olduğu dönemde dini azınlıklar başta olmak üzere kadın ve kız çocuklarına yönelik dışlayıcı ve sert uygulamaları hafızalardan silinmemiştir.

Bu sebepten dolayı Taliban'ın başkent Kabil kapılarına dayanması ile büyük panik yaşayan halk Taliban yönetimindeki Afganistan'dan kaçmak için Kabil Havalimanına akın etmiştir. Büyük kaosun yaşandığı Afganistan'da özellikle Kabil Havalimanında ülkeden kaçmak için ABD askeri uçaklarına tutunan kişilerin yere çakılması ile trajik olaylar yaşanmıştır. Kabil Hükümetinin düşmesinin hemen ardından Taliban ile yakın bağı ile bilinen Pakistan başta olmak üzere İran, Çin ve Rusya dışında tüm ülkeler Afganistan'daki siyasi temsilciliklerini kapatmışlardır (BBC Farsça, 2021).

19. yüzyıldan bu yana büyük oyunların oynandığı Afganistan'da ABD'nin çekilmesi ile Taliban'ın iktidara gelmesi bölgede güç boşluğunun oluşmasının yanı sıra dengelerin de değişmesine yol açmıştır. Yeni dönemde ABD'nin jeopolitik rakibi Çin ve Rusya başta olmak üzere Pakistan ve İran gibi ülkelerin oluşan güç boşluğunu doldurmaya yönelik hareket edecekleri ön görülmektedir. ABD'nin Afganistan'dan çekilme sürecini başlatması ile söz konusu ülkeler güvenlik ve ekonomik kaygılarından dolayı Taliban ile ilişki kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Kabil Hükümetinin düşmesi ile diğer ülkeler elçiliklerinin kapatıp diplomatlarını çekerken Çin, Rusya, İran ve Pakistan Taliban ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini açıklamış ve temsilciliklerinin faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesi ile artan güvenlik endişeleri sadece komşu ülkeleri değil; bölge ve tüm dünyayı farklı şekillerde etkilediği görülmektedir. Kabil Hükümetinin düşmesi ile gelişen olayların doğurabileceği güvenlik, siyasi ve sosyal sonuçların sadece komşu ülkeleri değil; Avrupa'yı da etkileyeceği görülmektedir. Afganistan'da artan ekonomik kriz ve insani kriz kitlesel dış göçü de büyük oranda tetiklemektedir. Afganistan'da derinleşen ekonomik kriz ve insani felakete zamanında müdahale edilmez ise komşu ve bölge ülkelerin sınırlarında büyük Afgan göçü ile karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olacaktır.

Taliban'ın İktidara Geldikten Sonraki Uygulamaları

Taliban, Kabil'i kontrol altına aldığı ilk günde yaptığı açıklamalarda, 20 yıl öncesinden farklı olarak, geniş kapsamlı bir yönetimin kurulmasının yanı sıra uluslararası toplumun desteğini almak için ülkedeki azınlıklar başta olmak üzere kadın ve insan haklarına saygı göstereceklerini ifade etmiştir. Taliban'ın ikinci defa Afganistan'a hâkim olması, Afgan kadın hakları savunucularını, son yirmi yıl içinde ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda kazanılan gelişmelerin Taliban İslam Emirliğinin kurulması ile kaybedileceği endişesine sevk etmiştir (VOA, 2021).

Taliban her ne kadar kadın haklarına saygı duyacaklarını ve herhangi bir kısıtlama getirmeyeceklerini açıklasa da işlerine geri dönen sağlık çalışanları dışındaki kadınlara izin vermemiş ve bir süre evde kalmalarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Taliban Eğitim Bakanlığının 18 Eylül'de erkek okullarının Cumartesi günü yeniden açılacağını açıklamaları; ancak kız okulları hakkında hiçbir açıklama yapmaması ülkede büyük endişeye neden olmuştur.

Öte yandan Taliban'ın Yüksek Eğitim Bakanı Maulavi Abdul Baki Hakkani, 12 Eylül'de yaptığı açıklamada, devlet üniversitesinde eğitimin kızlar ve erkekler için ayrı sınıflar halinde ayarlandıktan sonra bir hafta içinde başlayacağını belirtmiştir. Taliban'ın eğitim kurumlarını cinsiyete göre ayırması gerçekçi olmadığından, bu karar kadınların eğitimden mahrum bırakılacağı anlamına gelmektedir. Zira, Afganistan'ın eğitim kurumlarının ve üniversitelerinin dersliklerden kadın öğretmenlere, bina ve ekipmanlara kadar birçok eksikliğin bulunması ve en önemlisi bu eksikliklerin giderilmesi için bütçe bulunmaması nedeniyle uygulamaların gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir (BBC Farsça, 2021).

Tüm bu gelişmeler Taliban yönetiminde kadın haklarının kısıtlanması ve kız çocukların eğitim almaları yönündeki endişeleri de artırmıştır. 2001 yılında ABD ve müttefikleri tarafından Taliban'ın devrilmesinden bu yana, ülkede özellikle kadınların sosyal hayata katılımları artmış ve bu anlamda kayda değer ilerlemeler yaşanmıştır. Taliban dönemi boyunca kapalı olan kız okulları yeniden açılmış ve kız çocuklarının okullara devamı yüzde sıfırdan yüzde seksene yükselmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), son yirmi yılda Afganistan'daki eğitim sektöründe önemli ilerlemelerin kaydedildiğini açıklayarak ülkedeki öğrenci sayısının bir milyondan 9,5 milyona çıktığını ve bunların 4 milyonunun kız öğrencilerden oluştuğunu belirtmiştir. Verilen rakamlar son 20 yılda okula kayıt sayısının on kat arttığını göstermektedir. Ayrıca ülkedeki okul sayısı 2002'den bu yana üç katına çıkmıştır. Son on yılda gençlerin okuryazarlığı yüzde 47'den yüzde 65'e yükselmiştir. UNICEF raporuna göre, Afganistan'da devam eden çatışma ve şiddet dolayısıyla ülke genelinde 2,6 milyonu kız olmak üzere toplamda 4,2 milyon Afgan çocuk eğitimden mahrum bırakılmıştır (UNICEF Afganistan, 2021). Taliban'ın kız çocuklarını okula çağırmasızının son yirmi yılda elde edilen kazanımların tehlikeye girmesi ve bunun uzun vadede Afganistan için geri dönüşü olmayan ciddi sonuçlar doğuracağı yönündeki endişeleri artırmıştır.

Bununla birlikte sağlık alanında da olumlu gelişmeler yaşanmış ve özellikle bebek ölümlerinin yüksek olduğu Afganistan'da bu dönemde ölümler yarı yarıya azalmıştır. Bunun yanı sıra zorla evlilik yasası ilan edilmiş ve çocuk evliliklerinin azalması amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Öte yandan Taliban'ın dinî azınlıklara yönelik tutumlarının değişmediği ve Taliban tarafından hedef gösterildiğine dair haberlerin çıkması ülkedeki azınlıkların endişelenmesine sebep olmuştur.

20 Ağustos'ta Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan raporda: Taliban üyelerinin Gazne ilinin kontrolünü ele geçirdikten sonra Hazara etnik grubuna mensup 9 kişiyi vahşice öldürdüğü belirtilmiştir. Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Agnes Kalamar yaptığı açıklamada, *“Bu hedefli cinayetler, Afganistan'da Taliban kontrolündeki etnik ve dini azınlıkların özellikle risk altında olduğunu gösteriyor. BM Güvenlik Konseyi'ni, Taliban'ı uluslararası insan hakları hukukuna saygı göstermeye ve etnik kökenleri veya dini inançları ne olursa olsun tüm Afganların güvenliğini sağlamaya çağıran acil bir kararı kabul etmeye çağırıyoruz”* ifadelerini kullanmıştır (Khalil Sulhushur, 2021).

20 yıl önce Taliban iktidarda olduğu dönemde Hazaralar, Şii mezhebine mensup olmalarından ötürü mezhepsel ve etnik ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu dönemde Hazaraların Şii olmaları dolayısıyla öldürülmeleri gerektiği yönünde fetva çıkartılmış ve Hazara etnik grubu hedef gösterilmiştir. Taliban yönetiminin mezhepçi politikaları neticesinde çoğunluğunu Şii Hazaraların oluşturduğu yaklaşık 5-6 bin sivil öldürüldüğü iddia edilmiştir (Farzam, 2020).

Öte yandan, 24 Ağustos'ta BM İnsan Hakları: *“Taliban tarafından yargısız infazlar gerçekleştirdiğine dair güvenilir kaynaklara ulaştığını”* açıklamıştır. BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet, Taliban'ın ele geçirdiği kesimlerde kadınlara yönelik yargısız infazlar ve sert kısıtlamalar getirdikleri ile alakalı güvenilir raporlar elde ettiklerini açıklamıştır. Raporunda ayrıca *“çocukların savaşçı olarak alınması, barışçıl protestolara olan baskılar ve kadınlara yönelik sınırlamalara”* ilişkin bilgilerin yer aldığını açıklamıştır.

Taliban yetkililerinin kadınlar, kız çocukları ve etnik azınlık haklarına saygı gösterme ve hedefe alınmayacağına dair verdikleri sözleri hatırlatan Bachelet, *“Bu taahhütleri gerçeğe dönüştürmek artık tamamen Taliban'ın elinde”* açıklamasında bulunmuştur. Raporlarda, *“suiistimallerin ne kadar yaygın olabileceğini ve Taliban liderlerinin bir şey söyleyip başka bir şey yaptığını mı yoksa sahadaki savaşçıların meseleleri kendi ellerine alıp almadıklarını mı yansıttığını belirlemenin zor olduğu”* belirtilmektedir (BBC Türkçe, 2021).

Bununla birlikte Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ), 17 Eylül'de Afganistan'daki medya çalışanlarına yönelik artan şiddetten endişe duyduğunu açıklayarak, ülkenin Taliban eline düşmesinden bu yana 153 medya kuruluşunun kapatıldığını belirtmiştir. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) tarafından yayımlanan rapora göre, kadınlar başta olmak üzere toplamda 7.000 medya çalışanının Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinden olumsuz etkilenmiştir. Özellikle Taliban tarafından Afgan hapisanelerinde tutulan yaklaşık 1000 suçlunun serbest bırakılması gazetecilerin güvenliği konusundaki endişeleri artırmıştır. Endişenin en temel sebebi, bu kişilerin önceki hükümetteki gözaltı sürecinin gazeteciler tarafından haber yapılmasıdır. Federasyon ayrıca son günlerde Afganistan'da artan gözaltı, ekipmana el konulması ve gazetecilere uygulanan işkence ve tacizden duyduğu endişeyi dile getirmiştir (Etilaatroz, 2021).

Gazetecilere karşı gittikçe artan baskılar nedeniyle ülke genelinde çoğu gazete ve radyo televizyon yayınları durmuş veya faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Artık televizyonlarda eğlence, müzik veya diziler yayınlanmamaktadır. Daha önce sık izlediğimiz eleştirel siyasi programlara da yer verilmemektedir. Taliban uluslararası toplumun kadın ve kız çocukların hareket özgürlüğüne, eğitim, ifade ve çalışma özgürlüğüne saygı duyulması çağrılarını olumsuz cevap vermiştir.

Taliban daha önce iktidarda olduğu 1996-2001 yılları arasında, yönetimi tekrar ele geçiren ve bir aydır ülkeyi yönettiği ve uyguladıklarından çok daha sert politikalar izlemiştir. Örnek olarak, kadınların tüm hakları elinden alınmış ve tamamen evde hapsedilmiştir. Kadınlar ancak yanlarında bir erkek refakatçi olduğu zaman dışarı çıkabilmiştir. Şu ana kadar Taliban tarafından kadınlara yönelik eski uygulamalara başvurulmadıysa da özellikle büyük şehirlerde yaşayan insanlar benzer kural ve uygulamaların bir süre geçtikten sonra tekrar yürürlüğe gireceğinden büyük endişe duymaktadırlar (BBC Türkçe, 2021).

Taliban Kabil'i ele geçirdiği ilk günde yaptığı açıklamalarında Afganistan'da kapsayıcı ve geniş tabanlı bir hükümetin kurulacağını belirtmiştir. Fakat Taliban'ın 7 Eylül'de açıkladığı geçici hükümetinin neredeyse tamamı Taliban üyelerinden oluşmaktadır. Taliban Hükümetinin yapısı, tüm vaatlerine rağmen iktidarı diğer etnik gruplarla paylaşmak istemediklerini göstermektedir. Bununla birlikte Taliban, iktidarda olduğu 20 yıl öncesi döneme göre değişikliklerine ve ılımlı davranmaya çalıştıklarına yönelik mesajlar vermiş; hatta uluslararası arenada siyasi meşruiyeti kazanma maksadıyla hükümet kurma çalışmalarına hız vererek “kapsayıcı hükümet” taahhüdünde bulunmuştur. Fakat açıklanan geçici hükümetin her ne kadar nihai olmadığını açıklasalar da bir önceki dönemlerinden farkı olmadığı görülmektedir.

Afganistan'ın “İslam Emirliği” olduğunu ilan eden Taliban Kabil geçici hükümetinin başında Taliban hareketi kurucularından ve 90'lı yıllarda Kandahar valilik görevinde bulunan Molla Muhammed Hasan Akhund'un yer aldığını açıklamıştır. Molla Abdulgani Baradar ve Maulvi Adul Selam Hanefi ise Akhund'un yardımcılarını olarak atanmıştır. Savunma Bakanlığı'na Taliban hareketi kurucularından ve bir dönem hareketin liderliğini yapmış olan Molla Ömer'in oğlu Molla Muhammed Yakup getirilmiştir. Taliban'ın açıkladığı geçici hükümetteki en dikkat çeken nokta, İslami Emaret'in Başbakanı olarak ilan edilen Molla Muhammed Hasan Akhund'un Birleşmiş Milletler kara listesinde ve İçişleri Bakanı olarak atanan Siraceddin Hakkani'nin ABD Federal Soruşturma Bürosu'nun (FBI) aranan listesinde yer almasıdır (BBC Türkçe, 2021).

Taliban hareketi lideri Haybatullah Akhundzade yeni hükümette herhangi bir rol üstlenmemiştir. Akhundzade, yeni hükümet ilan edildikten hemen sonra yaptığı açıklamada, yeni yönetimin İslami yasalara ve şeriat kullarına uygun bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Akhundzade, Taliban yetkililerin ülke menfaatlerini korumasını, “barış, refah ve gelişmenin” güvenceye alınmasını ifade etmiştir. Akhundzade, aynı zamanda yönetimin fen bilimi ve din eğitime ilişkin “şeriata uygun olarak” güvenli ortamlarda sağlanmasına dikkat çekmiştir.

Taliban'ın hükümet yapısına bakıldığında neredeyse 90'lı yıllara benzer bir hükümetin kurulduğu görülmektedir. En dikkat çeken nokta kadınlara yer verilmemesi ve kadın bakanlığının kaldırılmasıdır. Afganistan İslam Emirliği yetkililerinden biri ve aynı zamanda Kültür Komisyon Başkanı Ahmedullah Vasik, neden kadınlara yer verilmediği sorusuna; “*Bu henüz nihai Kabine değil*” şeklinde cevap vermiştir (BBC Türkçe, 2021).

Fakat, kadınların dışlanması ve en son Kadın Bakanlığının “*İyiliğe Davet ve Kötülükten Sakındırma Bakanlığı*”na dönüştürülmesinin ardından, Afganistan'da artan tepkiler nedeniyle 19 Eylül'de, Bilgi ve Kültür Bakan yardımcısı ve Taliban sözcüsü Zabiullah Mücahid, kadınlar için şeriat hukuku kapsamında güçlü ve etkili bir yönetim kuracaklarını açıklamıştır. Mücahid, yönetimin İslami esasları çerçevesinde oluşturulacağını ve buna bir bakanlık veya bakanlığın alt birimi adı verilmesine gerek olmadığını söylemiştir. Mücahid, son yirmi yılda bakanlığın varlığına rağmen kırsal kesimdeki kadınlara temel haklarının verilmediğini ve etkin olamadıklarını da sözlerine eklemiştir. Bunlara ek olarak Mücahid, kızların ortaokul ve liselere gitmelerine de izin verilmediğinden dolayı yükselen tepkiler üzerine, kız çocuklarının okula gidebilmeleri için bir mekanizma üzerinde çalıştıklarını belirtmiştir (Khama, 2021).

Taliban'ın yeni hükümet ilanı ülke içinde Peştun dışındaki etnik gruplar başta olmak üzere komşu ve bölge ülkelerin de tepkisine yol açmıştır. Rusya Cumhurbaşkanı Putin, “*Bu geçici hükümet, bizzat Taliban'ın dediği gibi temsili ve kapsayıcı olarak adlandırılmaz. Biz burada diğer etnik grupların temsilcilerini görmüyoruz. Fakat elbette onunla çalışmak da gerekli gibi görünüyor.*” diye açıklama yapmıştır (Hürriyet, 2021). Tacikistan, Afganistan'da kalıcı huzurun sağlanması için ülkede geniş kapsamlı hükümetin kurulması çağrısında bulunmuştur. Rahman, “*kamuoyunu dikkate almadan Kabil'de herhangi bir siyasi sistemin uygulanmasının öngörülemez sonuçları olabileceğini*” belirtmiştir. Taliban ile yakın ilişkileriyle bilinen Pakistan Başbakanı İmran Khan da Afganistan'da istikrarın sağlanması için tüm tarafların yer aldığı kapsayıcı bir yönetimin kurulması çağrısında

bulunmuştur. İmran Khan, 18 Eylül'de yaptığı açıklamada, Tacikler, Hazaralar ve Özbeklerden oluşan kapsayıcı bir hükümet kurmak için Taliban ile görüşmelere başladığını bildirmiştir (Etilaatroz, 2021). Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 7 Eylül'de yaptığı açıklamada, Taliban'ın yeni kurulan hükümetine yönelik, *"Buna kalıcı demek zor ve bu Hükümet nereye kadar devam eder, bilemeyiz"* ifadesini kullanmıştır. Sayın Erdoğan açıklamasında; *"Az önce biliyorsunuz, buna kalıcı demek zor, ama geçici bir Kabine açıklandı. Bu Kabine nereye kadar devam eder bilemeyiz. Bize düşen bu süreci dikkatle takip etmektir"* sözlerini sarf etmiştir (Hürriyet, 2021).

ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken ise Taliban'ın ilan ettiği yeni hükümet ile ilgili yaptığı açıklamada, *"Taliban hükümetinin kapsayıcılık testini geçemediğinin açıkça görüldüğünü belirterek hükümette yer alan bazı isimlerin kaygı verici bir geçmişe sahip olduğunu"* vurgulamıştır. Blinken ayrıca *"Taliban uluslararası meşruiyet arayışında. Herhangi bir meşruiyet ya da destek istiyorlarsa öncelikle bunu kazanmaları gerek"* ifadesinde bulunmuştur. Washington yönetimi tarafından yapılan açıklamada, *"Açıklanan listedeki isimlerin tümünün istisnasız Taliban üyeleri ya da onlara yakın kişiler olduğunu ve kabinede hiçbir kadın bulunmadığını not ettik"* ifadesine yer verilmiştir (BBC Türkçe, 2021). Washington yönetimini endişelendiren en önemli konu kapsayıcı hükümet kurma vaatlerine rağmen etnik gruplar ve kadınlara hükümette yer verilmemesi ile birlikte ABD güçlerine karşı saldırı düzenleyenler listesinde yer alan kişilere de görev verilmesidir.

Ayrıca BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, 22 Eylül'de 76. BM Genel Kurulu toplantısında Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin Taliban yönetimindeki Afganistan'da kapsayıcı bir hükümet kurma çağrısında bulunduğunu belirtmiştir. Guterres'e göre, BM Güvenlik Konseyi beş daimî üyeleri olan ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere, Taliban yönetimine tüm etnik gruplara yer verilmesi çağrısında bulunmuştur. Öte yandan söz konusu ülkeler Taliban'ı kadın haklarına saygı gösterme ve Afganistan'ın teröristler için güvenli bir sığınak olmasına izin vermemesi çağrısında bulunmuştur. (Etilaatroz, 2021).

Bölge ve dünyayı endişelendiren en önemli sorun Afganistan'ın El-Kaide ve Irak ve Şam İslam Devletinin (DEAŞ) Horasan kolu için güvenli sığınak haline gelme ihtimalidir. Taliban Kabil'in kontrolünü ele geçirdiğinden beri El Kaide'nin dönüşü ve DEAŞ'ın güçlenmesi konusundaki endişeler de artmıştır. ABD'li yetkililer, Afganistan'dan dünya ve ABD'ye yönelik güvenlik tehditlerini önlemek için NATO askeri liderleriyle Yunanistan'da bir araya gelmişlerdir. Daha önce, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Mark Millie, Savunma Bakanı Lloyd Stein ve ABD istihbarat yetkilileri, El -Kaide'nin veya DEAŞ'ın Afganistan'da yeniden ortaya çıkabileceğini ve önümüzdeki bir veya iki yıl içinde ABD için bir tehdit oluşturabileceği uyarısında bulunmuşlardır. Taliban, ise ABD'nin iddialarının temelsiz olduğunu ve El Kaide'nin şu anda Afganistan'da olmadığını açıklamışlardır (Azadi Radyosu, 2021).

DEAŞ'ın Afganistan'daki ana sığınağı olarak bilinen Nengarhar, son iki günde ölümcül saldırılara sahne olmuştur. 18- 19 Celalabad kentinde beş patlama meydana gelmiş bir çocuk da dahil olmak üzere beş kişi ölmüş ve 21 kişi de yaralanmıştır. Bu saldırılarda Taliban hareketi hedefe alınmıştır. Bu saldırıları DEAŞ üstlenmiştir. Daha önce, 13'ü Amerikalı olmak üzere yaklaşık 170 Afgan hayatını kaybettiği Kabil Uluslararası Havalimanı'nda Afgan ve yabancıların tahliyesi sırasında meydana gelen ölümcül saldırıyı da DEAŞ üstlenmiştir (Etilaatroz, 2021). Güvenlik uzmanları, DEAŞ'ı Afganistan için bir tehdit ve Taliban hükümeti için bir sorun olarak nitelendirmektedir. DEAŞ faaliyetlerinin önüne geçilmez ise Afganistan ve bölge devletlerini ciddi güvenlik sorunları ile karşı karşıya bırakacağı öngörülmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, 90'lı yıllarda olduğu gibi Taliban hükümetinin tamamen Peştunlardan oluşması ve bu şekilde devam etmesi hiç mümkün görünmemektedir. Öncelikle, DEAŞ ve El-Kaide gibi radikal grupların tekrar canlanmasından endişe duyan komşu ve bölge ülkeleri Afganistan'da çıkacak iç savaşın de geri dönüşü olmayacak sonuçlar bırakacağını ve bundan en çok kendilerinin etkileneceğinin farkında olduğundan Taliban'a kapsayıcı hükümet kurmalarına yönelik baskılarını artıracaktır. Öte yandan, derin ekonomik kriz ile karşı karşıya kalan ülkeyi yönetmek için komşu ve bölge ülkelerin

desteklerine ihtiyaç duyduğundan Taliban'ın çok uzun sürmeden tüm taraflarla görüşmelere başlayacağı öngörülmektedir. Ülkede barışın sağlanıp sağlanmaması, İslam Emirliği'nin siyasi meşruiyet kazanıp kazanmaması ve en önemlisi çöken ekonominin düzelişip düzelmemesi tamamen yöneticilerin uygulamaları ve izleyecek politikalarına bağlıdır.

Taliban yönetiminin diğer devletler tarafından tanınmaması da uluslararası meşruiyetlerinin olmayacağı ve izole şekilde kalacakları anlamına gelmektedir. Taliban tek başına yönetimi elinde tutmaya çalıştığında Pancşirde Ahmet Şah Mesud'un oğlu Ahmet Mesud liderliğinde devam eden Ulusal Direniş Cephesinin ülkenin diğer kesimlerine yayılmasına ve diğer etnik grupların da katılmasına yol açacağı öngörülmektedir. Savaşın devam etmesiyle birlikte ülkenin bir kez daha terör gruplarının güvenli sığınağı haline geleceği ve uyuşturucu üretimini de artacağı yönünde endişeler mevcuttur. Ayrıca Afganistan'da Taliban ve diğer yerel aktörler arasında kapsamlı siyasi uzlaşa ve geniş tabanlı bir yönetim sağlanmadığında Afganistan'ın tekrar iç savaşa sürükleneneceği muhtemel görünmektedir.

Uzun süre yönetim boşluğu yaşaması dolayısıyla ekonomik krizin derinleştiği Afganistan'da, BM tarafından insani krizin kapıda olduğu uyarısı yapılmıştır. Taliban her ne kadar geçici hükümeti ilan etse de devlet kurumları bütçe eksikliği ve memurların iş başına gelmemesinden dolayı eskisi gibi işlememektedir. Taliban'ın ülkeyi kontrolü altında almasının ardından bankaların iki hafta boyunca kapalı kalması ve nakit paranın bulunmaması, yurt dışındaki döviz stokların bloke edilmesi, sınırların kapalı kalması ile artan fiyatlar ve Afgan para biriminin değer kaybetmesi ülkede var olan ekonomik krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Maliye Bakanlığının kasasında para olmadığı için bir aydır devlet çalışanları maaşlarını alamamaktadır. Bu sebepten dolayı tek geçim kaynağı maaş olan yüz binlerce memur ailesi günlük ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır (Khama, 2021).

Öte yandan ticaret sınır kapılarının açık olmasına rağmen ülkede kamu kurumlarının çalışmaması dolayısıyla tacirler ülkeye mal getirmemektedir. Bu durum ülkede temel gıda fiyatlarının üç katına çıkmasına yol açmıştır. Özellikle, yağ, un, pirinç ve yakıt fiyatı artmış durumdadır. Son günlerde binlerce aile ev eşyalarını satarak hayatta kalmaya çalışmaktadır. Ülke genelinde yaşanan kuraklık özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanları olumsuz etkilemektedir. Ekonomik krizle beraber tamamen dış yardımlara bağımlı olan Afganistan'a akan dış yardımların Kabil Hükümetinin düşmesi ile askıya alınması ülkeyi yeni bir insani krizin eşiğine getirmiştir.

Tüm bu gelişmeler devam ederken 3 Temmuz 2021'de Birleşmiş Milletler, Afganistan'ın insani krizle karşı karşıya olduğunu ve bu krizin büyümemesi için acil insani yardımın yapılması çağrısında bulunmuştur. BM Genel Sekreter Sözcüsü Stephane Dujarric, 3 Temmuz'da yaptığı açıklamada, Afganistan'a insani yardımların devam edebilmesi için gereken fonun tamamlanabilmesi hedefiyle 13 Temmuz'da Cenevre'de bakanlar düzeyinde insani yardım konferansını düzenleneceğini duyurmuştur. BM'nin insani felaket riski yaşanabileceği uyarısında bulunduğu Afganistan'da 38 milyon kişinin yarısı insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bununla beraber, BM, her 3 Afganistan vatandaşından birinin bir sonraki yemeğinin nereden temin edeceğini bilmediğini belirtmektedir.

13 Eylül'de Afganistan için toplanan bağışçılar, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, 2021 yılı sonuna kadar Afganistan'a yapılması gereken 606 milyon dolar bağışın toplanması çağrısı üzerine uluslararası toplum 1 milyar dolar bağış sözü vermiştir. BM, istikrarsızlık, yardım kuruluşlarının kapanması ile yardımlarda aksaklık yaşanması ve yaşanan kuraklığın gün geçtikçe Afgan halkını tehdit etmesinden ve insanlık krizine yol açacağından endişe duymaktadır (VOA, 2021).

Öte yandan yaşanan gelişmeler iç ve dış göçü de hızlandırmaktadır. Kuraklıkla mücadele eden kırsal bölgelerden günde binlerce kişi büyük şehirlere göç etmek durumunda kalmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'ne (İOM) göre, son yıllarda çatışma bölgelerinden yaklaşık beş milyon kişi yerlerinden edilmiştir. İOM, sadece 2021 yılında 550 bin kişinin yerinden edildiğini açıklamıştır. İOM ayrıca 2021'in başında, Afganistan'daki 40 milyon insanın yarısının, 10 milyonunun çocuk da dahil olmak üzere insani yardıma ihtiyaç duyduğunu ve bu ihtiyaçların giderek arttığını açıklamıştır. Afganistan İnsani Müdahale Planının uygulanması için 1,3 milyar ABD dolarına ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır.

(İOM Web Sayfası, 2021). Ayrıca 15 Ağustos'ta Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi ile insani yardım sağlayan ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının ülkedeki faaliyetlerini durdurması, yerlerinden edilmiş kişilerin, gıda, koruma, barınma, sağlık ve sosyal gibi temel hizmetlere erişimlerini kısıtlamıştır. Bu durum Afganistan'ı bir kez daha insani krizle karşı karşıya bırakmıştır.

Bununla birlikte, ülkede devam eden belirsizlik, ekonomik kriz ve artan yoksulluk kitlesel dış göçü de hızlandırmıştır. Özellikle Taliban'ın iktidara gelmesi ile binlerce aile komşu İran ve Pakistan'a geçmek için haftalardır sınırdaki çok zor şartlarda beklemektedirler. Ancak İran ve Pakistan yönetimi yeterince Afgan göçmenlerine ev sahipliği yaptıklarını ve yeni Afgan göçmenlerini yönetecek kapasiteye sahip olmadıklarını açıklamıştır. Söz konusu ülkeler sınır kapılarını sadece vizesi veya yasal giriş belgesine sahip olan kişilere açık tutacaklarını da belirtmiştir (BBC Farsça, 2021).

Afganistan'da kronikleşen siyasi istikrarsızlık, iktidar mücadeleleri, etnik çatışmalar insan hakları ihlallerinin yaşanmasına ve büyük kitlesel göçün hızlanmasına yol açmıştır. Özellikle son 40 yılda ülkede yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı Afganistan hala Suriye'den sonra çok göç veren ülkedir. Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı'nın 2020 yılı raporuna göre; dünya çapında 6 milyon 500 bin Afgan göçmen yaşamaktadır. Bu göçmenlerin %80'i İran ve Pakistan gibi komşu ülkelerde, geri kalan %20'si ise Avrupa ve Körfez ülkelerinde yaşamaktadır. Son yıllarda Afgan göçmenleri için hedef ülke olarak görülen Türkiye, Pakistan ve İran'dan sonra büyük bir Afgan göçmen nüfusuna ev sahipliği yapan üçüncü ülkedir. Afganlar, Suriyelilerden sonra Türkiye'deki en büyük göçmen nüfusunu oluşturmaktadır (Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı Resmî Web Sayfası, 2021).

Taliban hareketinin Kabil hükümetinin düşmesi ile 15 Ağustos'ta iktidarı ele geçirmesi komşu ve bölge ülkeleri etkileyecek dış göçü tetiklemiştir. Uzun yıllardır ülkede devam eden çatışmalardan dolayı sürekli göç etmek durumunda kalan Afganların, Taliban'ın gelmesi ile artan ekonomik ve güvenlik kaygılarından ötürü dış göçü hız kazanmıştır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) raporunda, sadece 2021 yılı Haziran ayında göç etmek zorunda kalanların sayısında yüzde 30 ila 40 arasında bir artış yaşandığı belirtilmiştir. IOM Afganistan Acil Durum Yetkilisi Nicholas Bishop, söz konusu artışı "*uluslararası askeri birliklerin ülkeden çekilmesi ve ülke genelindeki güvenlik sorunlara*" bağlamaktadır. Raporunda, Afganistan'da her hafta 20 bin ile 30 bin kadar insanın ülke içinde evlerini terk etmek zorunda kalırken 600 ila 700 kadar ailenin de ülkeyi terk ettiği belirtilmiştir.

Yabancı göçlerin ülkeden çekilmesi süreciyle beraber dış göçte artış yaşandığına dikkat çeken Bishop, "*ABD ve NATO birliklerinin Afganistan'dan geri çekilme sürecinin başladığı 1 Mayıs öncesinde 750 bin ila 1 milyon kişinin İran, Türkiye ve Avrupa ülkelerine göç ederken Taliban'ın ülke genelinde ilerleme kaydetmesi Afganların aileleriyle beraber göç etmelerine yol açtığını*" belirtmiştir. IOM raporuna göre, 2021 yılı sonuna kadar en az 1,5 milyon Afgan'ın artan güvenlik ve ekonomik kaygılar sonucunda batı ülkelerine ulaşmak için göç edebilecekleri tahmininde bulunmuştur (Dünya Gazetesi, 2021). Bishop, birçok Afgan'ın yaşamak, sağlık ve eğitim için daha güvenli bir yer arayışı içinde kentsel alanlara veya diğer ülkelere göç etmekten başka seçeneği olmadığını açıklamaktadır (IOM Afganistan, 2021). Taliban hareketinin 20 yıl sonra yeniden iktidara gelmesi ile başlayan katı uygulamaları ve baskılarının yanı sıra ülkede giderek derinleşen ekonomik kriz, Afganları dış göçe yöneltmelerindeki en temel neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

ABD, 11 Eylül 2001 saldırılarından hemen sonra liderinin Afganistan'da olduğu El-Kaide örgütünü saldırıların tek sorumlusu olarak ilan etmiştir. Washington yönetimi, Taliban hükümetinden El-Kaide lideri Bin Ladin'in teslim etmesi talebinde bulunmuş; fakat Taliban'dan olumsuz yanıt gelmesi üzerine ABD ve müttefikleri Taliban'ın El-Kaide örgütüne yataklık etmesi dolayısıyla Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuş ve Taliban yönetimini devirmiştir. ABD, başta El-Kaide, Taliban ve diğer radikal grupları temizleyerek ülkede, istikrarı sağlamak, demokratik değerlere dayalı merkezî yönetim ve modern güvenlik teşkilatı oluşturmak gibi amaçlarla askeri müdahalede bulunmuştur.

Fakat ABD, belirtilen hedeflere ulaşamamakla birlikte 2001'de devirdiği Taliban ile 20 yıl savaştıktan sonra başarı kaydedemeden Afganistan'dan çekilmeye karar vermiştir. ABD ve NATO Afganistan'daki başarısızlığını perdelemek için Taliban'la uzlaşma yolunu seçmiştir. Washington yönetimi ve Taliban arasında 29 Şubat 2020 yılında Doha'da Barış Anlaşması imzalanmıştır. Trump yönetimi, Taliban'la yaptığı görüşmelerde Taliban'ın el Kaide ve ABD'nin "terör örgütü" olarak kabul ettiği grupların Afganistan topraklarında faaliyet göstermesini engelleme sözüne karşılık, ülkedeki tüm Amerikan askerlerini 14 ay sonra Mayıs 2021 sonuna kadar çekme kararı almıştır. Fakat yeni ABD Başkanı Joe Biden, ABD askerlerini Eylül olaylarının 2. yılında çekeceğini açıklamıştır. ABD ile Barış Anlaşması imzalayan Taliban, ABD'nin çekilmesini bir fırsat olarak görmüş; bir taraftan hükümet ile Doha'da barış görüşmelerine devam ederken diğer yandan ülke genelinde saldırılarını artırmış ve kısa süre içerisinde ülkenin yüzde 85'ni ele geçirmiştir. 15 Ağustos'ta Taliban'ın Kabil kapılarına dayanması ve ardından Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeden kaçması ile ABD'nin 2001'den bu yana desteklediği ve 1 milyardan fazla dolarını harcadığı Kabil Hükümeti düşmüştür. Kabil'in Taliban eline geçmesi ile ABD liderliğinde ve uluslararası toplumun destekleri ile kurulan ve yaklaşık 90 milyon dolar harcanan 200 bin Afgan Milli Ordusu da buhar olmuş ve ABD ve NATO'nun Afganistan Hükümetine sağladığı tüm teçhizat ve askeri araçlar Taliban'ın eline geçmiştir.

Taliban, Afganistan'da yönetimi ikinci defa ele geçirdikten hemen sonra ülkede savaşın bittiğini ve işgalin sona erdiğini açıklamıştır. Taliban ilk günlerinde 20 yıl öncesinde uyguladıkları katı kuralları tekrar uygulamayacaklarını açıklasalar da çok geçmeden kadınların çalışmalarını yasaklamış ve baskıları artırmıştır. Özellikle geçici olarak kurmuş oldukları hükümette kadınlara yer tanımamış ve Kadın Bakanlığını da kaldırmıştır. Taliban, uluslararası toplum tarafından siyasi meşruiyetinin tanınması için değiştiği ve kadın haklarına saygı göstereceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Fakat son bir aydaki uygulamalarına bakıldığında 20 yıl öncesinde iktidarda oldukları döneme benzer tavırlar sergilemektedir. Taliban'ın sert uygulamaları ve DEAS'ın artan saldırıları Afganistan halkı başta olmak üzere, komşu ve bölge ülkelerini ciddi şekilde endişelendirmektedir.

Afganistan'da kalıcı barış ve huzurun sağlanması kadınların ve tüm etnik grupların da dahil edildiği, insan haklarının korunduğu, adil ve kapsayıcı siyasi bir çözümle mümkündür. Afganistan'da direnişçiler ve Taliban arasında siyasi uzlaşma sağlanmaz ise Taliban'ın hükümet kurma çalışmaları da sonuçsuz kalacaktır. Bu durum ülkede devam eden ekonomik krizin büyümesine ve insani felaketin de büyümesine neden olacaktır. Tüm bunlar, özellikle komşu ülkeleri ve Türkiye dahil tüm bölgeyi etkileyecek büyük kitlesel göçün yaşanmasına sebebiyet verecektir. Böyle bir krizin önüne geçilmesi ve siyasi uzlaşmanın sağlanması için BM ve bölge ülkeleri bir an önce harekete geçmelidir. Aksi takdirde tüm dünya Afganistan'da yakın zamanda, geri dönüşü olmayan bir insani krize hazır olmalıdır.

Kaynaklar

8 Subh. "Rusya: Eşref Ghani Dört Araba ve Para Dolu Bir Üç Tekerlekli Bisikletle Kaçtı", <https://8am.af/russia-ashraf-ghani-fled-in-four-cars-and-a-helicopter-for-money/> (e.t.: 03 Eylül, 2021).

8 Subh. "Afganistan'da Yirmi Yıllık Savaşın Maliyeti", <https://8am.af/the-cost-of-twenty-years-of-war-in-afghanistan/> (e.t.: 03 Eylül, 2021).

Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı Resmî Web Sayfası. "Afganistan 2020 Yıl Göç Raporu", <https://morr.gov.af/dr> (e.t.:12 Eylül, 2021).

Ahmadi, Akbarshah. (2017). "Dinsel Şiddetin Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 26, 118-32.

Anadolu Ajansı Farsça. <https://www.aa.com.tr/fa> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

Ansari, Khaja Bashirahmad. (2018). *Mazhabi Taliban*. Kabil: Seyid Yayınları.

Arslan, Mustafa. (2015). "Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Afgan Modernleşmesi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (13), 309-336.

ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ile Taliban'ın Yeniden İktidara Gelmesi

Avapress. "Taliban'ın Doğuşu, Yükselişi ve Silahlanması", <https://avapress.com/fa/> (e.t.: 25 Temmuz, 2021).

Azadiradio. "Afganistan'da El Kaide'nin Dönüşü ve IŞİD'in Güçlenmesiyle İlgili Endişeler", <https://da.azadiradio.com/a/31467756.html> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

BBC Farsça. "Afgan Okulları Yeniden Açıldı Ama Kızlar İçin Değil", <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58608405> (e.t.: 08 Eylül, 2021).

BBC Farsça. "Biden, ABD'nin Afganistan'dan Asker Çekme Kararını Savundu", <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-57772180> (e.t.: 01 Eylül, 2021).

BBC Farsça. "Pakistan Sınırını Afgan Mültecilere Kapattı", <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58266421> (e.t.: 13 Eylül, 2021).

BBC Farsça. "Uçak Kazasının Kurbanları Arasında Genç Afgan Futbolcu", <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58276624> (e.t.: 07 Eylül, 2021).

BBC Türkçe. "BM: Taliban'la İlgili 'Yargısız İnfaz' Haberleri Güvenilir Kaynaklardan Geliyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58312218> (e.t.: 13 Eylül, 2021).

Begzad, Ruhullah. (2014). *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Burget, Fazıl Ahmed. (2013). "Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı". *ORSAM*. 5 (56), 60-67.

Dashti, Zabihullah. (2015). *Karzai Döneminde Afganistan-Pakistan İlişkileri (2001-2014)*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Deutsche Welle. "Taliban: Afganistan'da Savaş Sona Erdi", <https://www.dw.com/tr/taliban-afganistanda-sava%C5%9F-sona-erdi/a-58874641> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

Dünya Gazetesi. "Taliban'ın Etkisi Arttıkça Afganlar Ülkeyi Terk Ediyor", <https://www.dunya.com/dunya/talibanin-etkisi-arttikca-afganlar-ulkeyi-terk-ediyor-haberi-628936> (e.t.: 08 Eylül, 2021).

Etilaatroz Gazetesi. "Afganistan'da Taliban'ın Kontrolü Ele Geçirmesinin Ardından 153 Medya Kuruluşu Kapatıldı", <https://www.etilaatroz.com/131483/153-media-outlets-were-forced-shut-down-after-taliban-took-control-of-afghanistan/> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

Etilaatroz Gazetesi. "Celalabad'daki Bombalı Saldırıyı IŞİD Üstlendi", <https://www.etilaatroz.com/131522/isil-claimed-responsibility-for-the-bombings-in-jalalabad/> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

Etilaatroz Gazetesi. "İmran Khan Kapsayıcı Hükümet Görüşmelerine Başladı", <https://www.etilaatroz.com/131487/talks-on-forming-an-inclusive-government-involving-tajiks-hazaras-and-uzbeks-begin-with-taliban/> (e.t.: 15 Eylül, 2021).

Euronews. "ABD'li Yetkili: Taliban Kabil'i 90 Gün İçinde Ele Geçirebilir; Afganlar Savaşın Gidişatını Değiştirebilir", <https://per.euronews.com/2021/08/11/us-defence-official-told-reuters-taliban-could-take-afghan-capital-in-90-days> (e.t.: 06 Eylül, 2021).

Farzam, Ruhullah. (2020). *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Hazara Toplumu*. Ankara: İRAM Yayınları.

Hashimi, Sayed Mobin. (2017). *Afganistan'da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din-Siyaset İlişkisi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

Hürriyet. "Putin'den Flaş Afganistan Açıklaması", <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-putinden-flas-afganistan-aciklamasi-41897070> (e.t.: 15 Eylül, 2021).

İOM. “Afganistan”, <https://afghanistan.iom.int/> (e.t.: 17 Eylül, 2021).

Khama Gazetesi. “Guterres: Afganistan’da Derinleşen İnsani, Ekonomik Kriz ve Hizmetlerin Aksaması Endişe Verici”, <https://www.khaama.com/persian/archives/92141> (e.t.: 17 Eylül, 2021).

Khama. “Kadınlar İçin Güçlü ve Etkin Bir Yönetim Kuracağız: Mücahid”, <https://www.khaama.com/taliban-to-establish-potent-amp-effective-administration-for-women-457457457/> (e.t.: 15 Eylül, 2021).

Kuşu, Ali Rıza. (2020). *Afganistan’da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Müşerref, Perviz. (2006). *Dar Khati Atesh*. Çev.: Seyid Harun Yunisi. Kabil: Maywand Yayınları.

Naimi, Mohammed Naim. (2018). *Din ve Terör (Din ve Terör ilişkisinin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi-Taliban Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Önal, Hilal. (2010). “ABD’nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 6 (23), 43-71.

Örnek, Serdar. (2011). “11 Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu”. *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (1), 108-134.

UNICEF. “The Achievements of 20 Years of International Engagement in Afghanistan”, <https://www.unicef.org/afghanistan/press-releases/unicef-executive-director-remarks-virtual-ministerial-event-safeguarding> (e.t.: 16 Eylül, 2021).

Qayumi, Muhammad Dawood. (Ed. Faramarz Tamanna). (2014). *Siyaseti Harici Afganistan Der Kibal Türkiye ve Tasir An Ber Hamkarihayi Mantıkayı*. Kabil: İhrarı Yayınları.

Raşid, Ahmed. (2001). *İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun*. İstanbul: Mozaik Yayınları.

Reuters. “Russia Says Afghan President Fled With Cars and Helicopter Full of Cash – RIA”, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-says-afghan-president-fled-with-cars-helicopter-full-cash-ria-2021-08-16/?fbclid=IwAR0tG4wJpHYutyXsG12W95T9ETnCcSfSqNVO2Yn-jrCZDqpkPBmOKEXDMH1KM> (e.t.: 16 Eylül, 2021).

Reuters. “Taliban Spokesman Says ‘War is Over in Afghanistan’ - Al Jazeera”, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-spokesman-says-war-is-over-afghanistan-al-jazeera-2021-08-15/> (e.t.: 04 Eylül, 2021).

TRT HABER. “ABD’nin Afganistan Fiyaskosuna Tepkiler Çığ Gibi”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-nin-afganistan-fiyaskosuna-tepkiler-cig-gibi-604785.html> (e.t.: 15 Eylül, 2021).

VOA. “Afganistan’a 1 Milyar Dolarlık Bağış Sözü”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/bmden-afganistana-insani-yardim-konferansi/6224240.html> (e.t.: 16 Eylül, 2021).

VOA. “UNICEF, Afganistan’daki Kız Okullarının Yeniden Açılmasını Vurguladı”, <https://www.darivoo.com/a/unicef-says-all-girls-to-resume-their-education-without-any-further-delays/6234585.html> (e.t.: 14 Eylül, 2021).

Yegin, Abdullah. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. İstanbul: SETA Yayınları.